

Эсенгулова М.М., Джапарова З.Б.

**ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮ УЮМДАРЫНЫН
ПЕДАГОГДОРУНУН ИНКЛЮЗИВДИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАР**

Эсенгулова М.М., Джапарова З.Б.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
ПЕДАГОГОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

M.M. Esengulova, Z.B. Djaparova

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION
OF INCLUSIVE COMPETENCE OF TEACHERS
OF EDUCATIONAL ORGANIZATIONS**

УДК: 376.112.4

Макалада жалпы билим берүү уюмдарынын педагогдорунун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу суроолору каралган. Кесиптик компетенттүүлүк, инклюзивдик компетенттүүлүк түшүнүктөрү илимий педагогикалык-психологиялык адабиятты талдоонун негизинде талданган. Педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн ар бир түзүлүшү мазмундук (мотивациялык, таанып-билүүчүлүк (когнитивдик), рефлексивдүү) жана функционалдык компетенттүүлүктөрдү камтыгандыгы аныкталып, атайын кесиптик компетенттүүлүктүн деңгээлин көрсөтөөрү ачыкталды. Жалпы билим берүү уюмдарынын педагогдорунун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы педагогикалык шарттар белгиленген: үзгүлтүксүз насаатчылык процесси, биргелешкен ишмердүүлүк аркылуу медициналык-психологиялык-педагогикалык консилиум, педагогикалык портфолио түзүү. Насаатчылык процессин 3 деңгээлдүү процесс катары каралган. Билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балдарды окутуу жана адаптациялоо, окуучулардын өнүгүүсүндөгү орун алган кемчиликтерди коррекциялоо, инклюзивдик билим берүү маселелерин чечүүдөгү мектепте өзөктүү орун ээлеген орган катары психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиум көрсөтүлгөн.

Негизги сөздөр: педагог, инклюзия, инклюзивдик билим берүү, мотивациялык, когнитивдик, рефлексивдүү, компетенттүүлүк, педагогикалык шарттар, насаатчылык, консилиум.

В статье рассматриваются вопросы формирования инклюзивной компетентности педагогов общеобразовательных организаций. На основе анализа научной, педагогической и психологической литературы анализируются понятия: профессиональная компетентность, инклюзивная компетентность. В статье раскрывается структура инклюзивной компетентности педагога, которая включает в

себя базовые содержательные (мотивационные, когнитивные рефлексивные) и функциональные компетенции, свидетельствующие об уровне специальной профессиональной компетентности. Рассматриваются педагогические условия для формирования инклюзивной компетентности учителей общеобразовательных учреждений: процесс регулярного наставничества, создание медико-психолого-педагогического консилиума путем совместной деятельности, создание педагогического портфолио. Процесс наставничества рассматривается как трехуровневый. Медико-психолого-педагогический консилиум рассматривается как ключевой орган в решении вопросов инклюзивного образования, в обучении и адаптации детей с особыми образовательными потребностями, коррекции недостатков в развитии учащихся.

Ключевые слова: педагог, инклюзия, инклюзивное образование, мотивационный, когнитивный, рефлексивный, компетентность, педагогические условия, наставничество, консилиум.

The article deals with the formation of inclusive competence of teachers of educational organizations. Based on the analysis of scientific, pedagogical and psychological literature, the following concepts are analyzed: competence, inclusive competence. The article reveals the structure of the inclusive competence of a teacher, which includes basic content (motivational, cognitive reflexive) and functional competencies, indicating the level of special professional competence. The pedagogical conditions for the formation of inclusive competence of teachers of educational institutions are considered: the process of regular mentoring, the creation of a medical-psychological-pedagogical council, the creation of a pedagogical portfolio. The mentoring process is seen as a three-tiered process.

Key words: teacher, inclusion, inclusive education, motivational, cognitive, reflexive, competence, pedagogical conditions, mentoring, consultation.

Инклюзия заманбап билим берүүнү өнүктүрүүнүн борбордук идеясы, ал коомчулуктун терең социалдык жана баалуулук өзгөрүүлөрүн талап кылат. Инклюзиянын бириккен коомчулуктун идеясына негизделген. Ар бир адам (башка раса, дин, маданият, ден-соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген адам) коомдук мамилелерге кошула алат дегенди билдирет. Бул биригүү коомчулуктун бардык мүчөлөрүнүн кызыкчылыктарын чечип, алардын өз алдынча жашоого жөндөмдүүлүгүнүн өрчүшүнө, ишмердүүлүктүн баардык түрлөрүндө тең укуктуулукту камсыздайт. С.В. Алёхина белгилегендей инклюзиянын негизинде терең философиялык маселе: социалдык карым-катнаш шартында аң-сезимдин калыптануу маселеси - «Мен жана Башка адам» турат [1, 28-б.].

Инклюзия философиясы коомдук өнүгүү глобалдашуу шартында коммуникативдик көйгөйлөрдү чечүү жөндөмү негизги ролдо экенин чагылдырат.

Н.М. Назарова белгилегендей, инклюзиянын көптөгөн чет элдик философиялык негиздери «интерактивдүү мамиле» катары жапыланган, билим алууда атайын муктаждыктары бар окуучунун өзүн-өзү өнүктүрүүсү жана өзүн-өзү жүзөгө ашырышы туруктуу жана активдүү өз ара аракеттенүүнүн диалогдук процессинде, социалдык-маданий чөйрөдө гана мүмкүн экендигин белгилейт [2, 12-б.].

Инклюзия социалдык жашоонун, социалдык түзүлүштүн жаңы парадигмасын орнотот, социалдык институттарды, социалдык процесстерди жана социалдык практикаларды олуттуу өзгөртүүнү талап кылат, бүтүндөй коомдун ар бир адамдын максималдуу социалдашуусуна жетишүүнү камтыйт. Коом билим алууда атайын муктаждыктары бар балдарды инклюзивдүү шарттарда билим алууга даярдоо менен алектенбеши керек, коомдук аң-сезимде кадимки парадигманы өзгөртүү керек [3, 5-16-бб.].

Кыргыз Республикасында инклюзивдик билим берүү тутумун өнүктүрүү – стратегиялык милдеттердин бири.

Көрсөтүлгөн факт эл аралык жана мамлекеттик ченемдик документтер, анын ичинде Баланын укуктары жөнүндө Конвенция (1989), Саламанка Декларациясы (1994), Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» (2003), Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жөнүндө» (2009), Балдар тууралуу Кодекси (2012), Кыргыз Республикасынын «Ден-соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө», Кыргыз Республикасынын Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы тарабынан 2006-жылдын 13-декабрында кабыл алынган жана 2011-жылдын 21-

сентябрында кол коюлган «Майыптардын укуктары» жөнүндө «БУУнун Конвенциясын ратификациялоо жөнүндө» мыйзамдарында ж.б. ачыкталган. Кыргыз Республикасы ден-соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелүү окуучулардын билим алууга жана алардын коомдогу абалын жакшыртууга укуктарын ишке ашыруу боюнча эл аралык милдеттенмелерди өзүнө алуу менен, окуучулардын бул категориясын системалык деңгээлде билим алууга карата жетүүсүн камсыз кылуу милдетин алдына койгон.

Белгиленген мыйзамдар жана 2019-2023 жылдарга Кыргыз Республикасында инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясы педагогдордун ишмердүүлүгүнө коюлган талаптардын жогорулашына, алардын функционалдык милдеттеринин кеңейишине жана кесиптик компетенттүүлүктөрдүн өзгөрүүсүнө алып келүүдө.

Педагогдордун билим алууда атайын муктаждыктары бар балдарды окутуу шартындагы инклюзивдик компетенттүүлүгүн жогорулатуу олуттуу мааниге ээ.

«Кыргыз педагогикасы» аталышындагы энциклопедиялык окуу куралында: «компетенттүүлүк – бул ишмердиктин (эмгектенүүнүн) ыкмаларын өздөштүрүү жана аларды турмуштук практикадагы функциялык милдеттүүлүктөрдү нормативдик талаптарга жооп бергидей деңгээлде аткара билгичтик болуп эсептелет» – деп белгиленген [8, 41-б.].

Т.А. Абдырахманов, М.А. Ногаев «Азыркы билим берүүдөгү компетенттик мамиле» аттуу окуу-методикалык колдонмосунда: «Компетенттүүлүк – бул адамдын ишмердүүлүк предметине жана ага болгон мамилесин камтыган тийиштүү мамилесин камтыган тийиштүү компетенцияга ээ болуусу» - деп белгилешет [4, 18-б.].

Ошондой эле авторлор компетенция жана компетенттүүлүк түшүнүктөрүн синоним катары каралганына токтолушуп, эки түшүнүктүн иерархиялык мамилесине токтолушкан. Т.А. Абдырахманов, М.А. Ногаевдин оюу боюнча: «компетенттүүлүк – бул адамдын коом үчүн кандайдыр бир маанилүү маселелердин/көйгөйлөрдүн чечилишине багытталган иш-аракеттеринин эффективдүүлүгүнө / натыйжалуулугуна баа берүүнүн негизинде ага карата берилген мүнөздөмө». Ал эми: «компетенция – бул адамды эмес, белгилүү бир жерди мүнөздөйт, башкача айтканда бул жекече планда алганда компетенттүүлүк катары ачылып туруучу социалдык ролдун параметри, жеке адамдын ээлеп турган ордуна шайкештиги, башка сөз менен айтканда, социалдык күтүлүп жаткан талаптарга дал келүүчү ишмердүүлүгүн жүргүзүү

жөндөмдүүлүгү. Ошентип, компетенция – бул талапка карата аракет, же милдеттүү түрдө жетүү үчүн дайындалган нерсе» – деп белгилешет [6, 16-17-бб.].

Инклюзивдик билим берүүнү киргизүү үчүн жалпы билим берүү уюм үчүн бир гана материалдык база менен байланышкан көйгөйлөр гана эмес, ар бир педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн компоненти катары инклюзивдик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселеси маанилүү.

Илимий-педагогикалык адабияттарды талдоо педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн ар бир түзүлүшү негизги мазмундук (мотивациялык, таанып-билүүчүлүк (когнитивдик), рефлексивдүү) жана функционалдык компетенттүүлүктөрдү камтыгандыгы, ошондой эле атайын кесиптик компетенттүүлүктүн деңгээлин көрсөтөөрү аныкталды.

Педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн мотивациялык компоненти терең инсандык кызыгуу менен мүнөздөлгөн мотивациялык компетенттүүлүктү, билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балдарды кадимкидей өнүккөн курбуларынын чөйрөсүнө кошуу контекстинде педагогикалык иш-чараларды жүзөгө ашырууга оң багытын, мотивдердин (социалдык, когнитивдик, кесиптик, инсандык өнүгүү жана өзүн-өзү ырастоо, өз жыргалчылыгы ж.б.) жыйындысын камтыйт. Мотивациялык компонент – инклюзивдик билим берүүнүн максаттарына жана милдеттерине шайкеш келген баалуулуктардын, муктаждыктардын, мотивдердин жыйындысына негизделген, өзүн белгилүү бир кесиптик иш-аракеттерди жасоого түрткү берүү жөндөмү деп аныкталат. Бул компетенттүүлүк үчүн эң маанилүү болуп – педагогдун инсандык багытталышы саналат. Бул биринчиден, инсандын жалпы гуманисттик багыты, экинчиден, ар кандай билим берүү муктаждыктары бар балдарга инклюзивдик билим берүү шартында кесиптик ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууга позитивдүү багыт, билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балдарды ийгиликтүү коомдоштуруу үчүн инклюзивдик билим берүүнүн маанилүүлүгүн түшүнүү, анын гуманисттик дараметинин маанисин терең түшүнүү.

Педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн **таанып-билүүчүлүк (когнитивдик) компоненти** инклюзивдик билим берүүнү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон билиминин, билгичтиктеринин тажрыйбасынын тутумуна негизделген педагогикалык ой жүгүртүү көндүмү, кабыл алуу, аң-сезимде иштеп чыгуу, эс тутумунда сактоо жана инклюзивдик билим берүүнүн теориялык жана практикалык милдеттерин чечүү үчүн маанилүү маалыматты өз убагында иштеп чыгуу

жөндөмдүүлүгү катары аныкталат. **Таанып-билүүчүлүк (когнитивдик) компоненти** үчүн атайын билим берүү тармагындагы инновациялык интеграциялык процесстердин илимий кесиптик жана педагогикалык билим, инсанды өнүктүрүүнүн негиздери, окутуунун жана тарбиялоонун педагогикалык жана психологиялык негиздери, билим алуудагы муктаждыктары ар кандай балдардын жана окуучулардын анатомиялык-физиологиялык, курактык, психологиялык жана жеке өзгөчөлүктөрү, окуучулардын өз алдынча өнүгүү процессин педагогикалык башкаруунун негиздери, өнүгүү мүмкүнчүлүгү чек-телген адамдын коом менен өз ара аракеттенүүсүнүн негизги мыйзамдары тууралуу билимдер мааниге ээ.

Педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн **рефлексивдүү компоненти** өзүнө инклюзивдик билим берүүнү жүзөгө ашыруудагы ишмердүүлүгү жөнүндө ой жүгүртүү мүмкүнчүлүгүн камтыйт.

Педагогдун инклюзивдик компетенттүүлүгүнүн **функционалдык компоненти** педагогикалык процессте конкреттүү кесиптик тапшырмаларды аткара алуу көндүмүн карайт жана инклюзивдик билим берүүнү ийгиликтүү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон педагогикалык иштин өздөштүрүлгөн методдорун жана тажрыйбасын чагылдырат, пайда болгон педагогикалык кырдаалды, педагогикалык маселелерди өз алдынча жана мобилдүү чечүү методдорун камтыган оперативдик компетенттүүлүктөрдү камтыйт [5, 34-б.].

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде жалпы билим берүү уюмдарынын педагогдорунун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы төмөнкү педагогикалык шарттар констатациялоочу экспериментинин жыйынтыгынан аныкталды. Педагогикалык шарттар – бул инсандын өнүгүүсүнө таасир этүүчү процесс, ички маңыз жана кубулуштар менен бирдиктеги тышкы факторлорун жыйындысынан турат (шарт, абал).

Биринчи шарт – үзгүлтүксүз насаатчылык процесси.

Экинчи шарт – биргелешкен ишмердүүлүк аркылуу медициналык-психологиялык-педагогикалык консилиум түзүү.

Үчүнчү шарт – педагогикалык портфолио түзүү.

Насаатчылык жумуш ордунда практикалык ыкмаларды окутуунун формасы катары педагогдордун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы педагогикалык шарт катары натыйжалуу. Насаатчылык – жөн гана практикалык көндүмдөрдү өнүктү-

рүү эмес, жалпы ишке башкача мамилени талап кылган системалуу процесс.

Насаатчы (Ментор) деп байыркы грек мифологиясында жалпы ишеничке ээ болгон, акылман кеңештерин айткан адамдар аталган. Азыркы учурга чейин бул сөз өз маанисин сактап келет. Саясатчылар, спортчулар, актёрлор жана башка адамдар дал ушул сөз менен өздөрүнүн карьерасынын ар түрдүү баскычтарында өтө орчундуу таасир тийгизген адамды баяндоо үчүн пайдаланышкан.

Ал эми насаатчы менен шакирттин өз ара аракеттенүү татаал процесси насаатчылык же менторинг деп аталат. Насаатчылык процесси (Менторинг) – жеке, топтук, коллективдик болот. Көпчүлүк учурда биз жеке насаатчылыкты кездештиребиз, анда бир насаатчы бир шакиртти алып жүрөт. Насаатчы шакирти менен натыйжалуу мамиле түзүшү эки субъектиге тең көз каранды.

Топтук (бир насаатчы шакирттер тобун алып жүрөт) же коллективдик (бир канча насаатчы бирөөнү же шакирттердин тобун) насаатчылык сейрек кездешет. Насаатчылык – эки тараптуу процесс жана «тренингдер ролдорду моделдештирүү, консультация берүү, алган билимди биргелешип өздөштүрүү жана эмоционалдык колдоону камсыз кылуу аркылуу адамдар бири-бирине өздүк жана кесипкөйлүк өнүгүүсүндө жардам берген окутуудагы өз ара өнөктөштүктү» билдирет. Бул – бир тажрыйбалуу адам башканын/башкалардын өнүгүүсүнө жардам кылууда жөн эле процедура же ишмердүүлүк эмес, бул мамиле. Ошону менен бирге насаатчы өзүнүн дагы тажрыйбасын байытат. Жыйынтыгында, насаатчы менен шакирт пикирлеш, өнөктөш, кесиптеш, дос болуп калышат [6].

Кыргыз Республикасында «Насаатчылык жөнүндө Жобо» 2008-жылы иштелип чыккан, ага ылайык жалпы билим берүүчү жана атайын мектептерде насаатчылык процесси уюштурулат.

Педагогдордун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча процессти ийгиликтүү ишке ашырылышындагы педагогикалык шарттардын бири катары биргелешкен ишмердүүлүк процессин карадык. Инклюзивдик билим берүүнү киргизген мектептерде психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиум түзүү үчүн биргелешип иштөө принциби алдыңкы орунду ээлейт.

Психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиум билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балдарды окутуу жана адаптациялоо, окуучулардын өнүгүүсүндөгү орун алган кемчиликтерди коррекциялоо, инклюзивдик билим берүү маселелерин

чечүүдө билим берүү процессинин бардык катышуучуларына кеңеш берүүнү ишке ашырган ар кандай профилдеги адистердин бирикмеси [7, 84-98-бб.].

Психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиум - бул жалпы максаттар менен бириктирилген, билим берүүнүн жекече программасына ылайык билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балага психологиялык-педагогикалык колдоо көрсөтүүнү ишке ашыруучу, ошондой эле инклюзивдик билим берүүнүн бардык субъекттерин коштоп жүрүүчү адистердин туруктуу бирикмеси. Психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиумга психолог, логопед, медайым же келишимдин негизинде чакырылган дарыгер, түздөн-түз бала менен иштөөчү - педагогдор, социалдык педагог кирет. Психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиумдун төрагасы болуп мектеп жетекчилигинин бир мүчөсү дайындалат.

Психологиялык-медициналык-педагогикалык консилиумдун негизги милдеттерине төмөнкүлөр кирет:

- билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балага адистештирилген жардам көрсөтүүнүн механизмдерин камтыган адистердин коррекциялык-өнүктүрүүчү ишинин стратегиясын жана технологияларын аныктоо;

- баланын мектеп чөйрөсүнө ыңгайлашуусуна өбөлгө түзө турган уюштуруу иш-чараларынын түзүүгө педагогдорго көмөк көрсөтүү.

- баланын социалдык жана билим берүү адаптациялоо процесстерине карата, анын жалпы балдар коомчулугуна кошулуусуна байланыштуу кабыл алынган чаралардын натыйжалуулугун ишке ашыруу жана динамикалык баалоо;

- баланын билим берүү траекториясын өзгөртүү боюнча эксперттик милдеттерди ишке ашыруу;

- билим алуудагы атайын муктаждыктары бар балдардын ийгиликтүү адаптацияланышы үчүн атайын билим берүү шарттарына жана адистердин жардамына муктаж болгон балдарды аныктоо боюнча педагогдорго методикалык жардам берүү.

- балдарга кошумча адистештирилген жардам көрсөтүүдө адистердин өз ара аракетин координациялоо маселелери (дисциплиналар аралык принциби жана иш-аракеттердин макулдашылган мүнөзү).

- билим алууда атайын муктаждыктары бар баланын өнүгүү жана социалдык адаптациялоо өзгөчөлүктөрү боюнча адистерге консультацияларды уюштурат.

Портфолио – педагогдордун кесиптик даражасын көрсөткөн документтердин жыйындысы. Портфолио педагогду педагогдун кесиптик чеберчилигин аныктоодо колдонулат. Портфолионун мазмуну педагогдордун компетенттүүлүгүнүн жана кесиптик ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнө ээ [9].

Портфолиону баалоо педагогдун компетенттүүлүгүн кесиптик тармактагы сунуштоого байланыштуу жүргүзүлөт. Педагогикалык портфолио процессуалдуу, башкача айтканда белгилүү бир мезгилди камтышы керек жана визуалдуу (педагогдун ишмердүүлүгүнүн өнүмдөрүн камтыган папка) болушу зарыл.

Тастыктоо максатында документтер жазуу жана видео үлгүсүндө сунушталат: сабактардын план-конспектиси, методикалык иштеп чыгуулар, сертификаттар, программалар, отчеттор, видео-сабактар, сүрөттөр, көрсөтмө куралдар ж.б.

Педагогикалык портфолио кесиптик ишмердүүлүктөгү жетишкендиктерди, ошондой эле кездешкен кыйынчылыктар менен бирге кыйынчылыктардын үстүндө иштөө процессин чагылдырышы максаттуу.

Педагог жыл ичинде портфолиого топтолгон иштерин карап чыгып, кесиптештери менен талкуулап, талдап, өз компетенциясынын мыкты далилдерин тандай алат.

Ошентип, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде жалпы билим берүү уюмдарынын педагогдорунун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы педагогикалык шарттар аныкталды.

Жалпы билим берүү уюмдарынын педагогдорунун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы педагогикалык шарттар катары төмөнкүлөр көрсөтүлдү:

Биринчи шарт – үзгүлтүксүз насаатчылык процесси.

Насаатчылык жумуш ордунда практикалык ыкмаларды окутуунун формасы катары педагогдордун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы педагогикалык шарт катары натыйжалуу.

Экинчи шарт – биргелешкен ишмердүүлүк аркылуу медициналык-психологиялык-педагогикалык консилиум түзүү. Педагогдордун инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандырууда психологиялык-

медициналык-педагогикалык консилиум түзүү процесси биргелешкен ишмердүүлүктү ийгиликтүү ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

Үчүнчү шарт – педагогикалык портфолио түзүү. Педагог жыл ичинде портфолиого топтолгон иштерин карап чыгып, кесиптештери менен талкуулап, талдап, өз компетенциясынын мыкты далилдерин тандай алат. Талкуунун жыйынтыктарын талдоонун негизинде педагог жекече өнүгүү милдеттерин белгилеп, ал милдеттерди чечүүгө багытталган иш-чараларды жүзөгө ашырууга өз ишмердүүлүгүн багыттайт. Педагогдун аталган аракети педагогикалык компетенттүүлүктөрдүн өсүү динамикасына дагы таасирин тийгизет.

Адабияттар:

1. Алёхина С.В. Инклюзивное образование: история и современность. Педагогический университет, «Первое сентября». - М., 2013.
2. Назарова Н.М. Закономерности развития интеграции как социального и педагогического феномена / Н.М. Назарова // Компенсирующее обучение: опыт, проблемы, перспективы. - М.: Академия, 1996. - С. 28-38.
3. Алёхина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики. / С.В. Алёхина // Психологическая наука и образование. - 2014. - №1. - С. 5-16.
4. Абдырахманов, Т.А. Азыркы билим берүүдөгү компетенттик мамиле: учебно-метод. пособие / Т.А. Абдырахманов, М.А. Ногаев. - Бишкек, 2013. - 121 с.
5. Вопросы инклюзивного образования. Часть 4. Медицинское и психолого-педагогическое обеспечение. Практическое пособие. / Под редакцией Е.В. Коневой. - Ярославль, 2013. - 48 с.
6. Гасилов, Г.В. Педагогическое мастерство наставника: беседы о педагогических основах наставничества / Г.В. Гасилов. - М.: Профиздат, 1985. - 94 с.
7. Королева Ю.А. Психологическое сопровождение социального взаимодействия детей с задержкой психического развития в условиях интегрированного обучения в школе-интернате / Ю.А. Королева // Педагогика и психология: становление, ценности и приоритеты: монография / Под общей ред. О.И. Кирикова. - Воронеж: ВГПУ, 2011. - С. 84-98.
8. Кыргыз педагогикасы. Энциклопедиялык окуу куралы. - Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2004. - 272 с.
9. Портфолио в инклюзивном классе. <https://rosopeka.ru/>